

Sukupuolen moninaisuus

Tommi P. Pesonen - Poikien Talo Helsinki

Sukupuolen moninaisuus

2

- Biologinen
  - Geneettinen perimä (evoluutio)
  - Kromosomit xx, xy, xxy, ..
  - Hormonaalinen (androgeeni/estrogeenihormonien -suhde raskauden aikana ja sen jälkeen)
  - Neurologinen (aivojen asteettainen ja mosaiikkimainen sukupuolittuminen raskauden aikana sekä aivojen kehitys syntymän jälkeen kuolemaan asti)
  - Anatominen
- Sosiaalinen, kulttuurinen, juridinen
- Psyykkinen
  - Kehollinen kokemus
  - Aistinen kokemus (Sara Heinämaa): Sukupuolella moni kokemus jää aistinvaraiseksi, yksilölliseksi, jakamattomaksi
  - Tunteet
  - Kognitiot (käsitteet, joita on käytössä, koko ajan kasvava valikoima)
- Mahdollisuus hyvin monenlaisiin sukupuolikokemuksiin ja määrittelyihin

Sukupuolen variaatiota

3

- Kaikista kulttuureista löytyy henkilöitä jotka eivät sovi kaksijakoisen sukupuolierottelun sapluunaan
  - Monissa kulttuureissa heille on varattu sosiaalisesti arvostettuja rooleja ja tehtäviä
    - Shamaanit, katheyet Thaimaassa
  - Kulttuurinen suhtautumistapa vaikuttaa siihen missä muodoissa sukupuolen variaatiot ilmenevät

Sukupuolen moninaisuus

4

Suomessa elää yli 50.000 ihmistä, joilla on sukupuolirajan ylittävää käyttäytymistä ja/tai samaistumista

- Lapsuusajan kokemukset
- Intersukupuolisuus
- Transsukupuolisuus
- Transgender - muunsukupuolisuus
- Androgynisyys
- Transvestisuus
- Naismaskuliinisuus, miesfeminiinisyys

Sukupuolen moninaisuus

5

- Psykologiassa käytetään termiä sukupuoliepätyypillisuus.
  - Negaation kautta määrittelyä
- Transtukipiste käyttää termiä transihminen, jolla pyritään tavoittamaan yksilön kokemus sukupuolesta ja identiteetistä

Lapsuudenaikainen kehitys

6

- Sukupuolen ilmaisuuden variaatiot ovat yleisimpiä pienillä lapsilla kuin aikuisilla
- Alle 6-vuotiaista n. 5-10 %:lla on ”sukupuoliepätyypillistä” käyttäytymistä (GAB)
  - Toive olla vastakkaista sukupuolta ja siihen samaistumista alle 5 %:lla
- Lapsuuden aikaiset variaatiot eivät ennusta lapsen tulevaa kasvusuuntaa
  - 20% niistä joilla vahvaa sukupuolirajan ylittävää samaistumista → transsukupuolinen aikuinen

Lapsuudenaikainen kehitys

7

- Suomalainen tutkimus: Vanhempien vaikeus hyväksyä lapsensa sukupuoli-epätyypillistä käyttäytymistä (GAB) lisäsi selvästi todennäköisyyttä sille että näillä oli aikuisuudessa enemmän psykiatrisia oireita. (Alanko 2010)
  - Etenkin rajuja leikkejä välttävien poikien kohdalla isien reaktiot voivat olla torjuvia

Varhainen erilaisuuden kokemus

8

- Monilla varhaiset erilaisuuden kokemukset suhteessa ympäristön viestimään sukupuolidikotomiaan voivat johtaa emotionaaliseen eristäytymiseen (*emotional cutoff*) omassa perhepiirissä
- Salaisuus ja ulkopuolisuus oman perheen ja kavereiden keskuudessa
- Voi kulkeutua aikuisiän suhteisiin: itseilmaisun ja tunteiden kontrollointi

Kolme lähestymistapaa lapsuudenaikaiseen kehitykseen

9

- Käyttäytymisterapeuttinen
  - ”Sukupuoli-identiteetin rakentumiseen voidaan vaikuttaa kun lapsi on alle 10-vuotias”. Lasta autetaan oivaltamaan mikä aiheuttaa lapsen ’fantasiaratkaisun’, kuvitelman että hän toiseen sukupuoleen kuuluvana olisi onnellisempi. Vahvistetaan samaistumista syntymässä määriteltyyn sukupuoleen.
- Lapsen kokonaiskehitystä korostava kehityspsykologinen
  - Lapsen sukupuoli-identiteetin kasvusuunta jätetään avoimeksi ja tuetaan vanhempia sietämään epävarmuutta lapsen tulevasta identiteetistä
- Mielen terveysongelmia ehkäisevä ekologinen
  - Sukupuoliepätyypillisyyttä pidetään lapselle ominaisena ja sen etiologiaa biologisena ja sosio-kulttuurisena
  - Tuetaan vanhempia ymmärtämään, että joillakin lapsilla on monimuotoinen ja joustava sukupuoli ja että kaikki ”sukupuoliepätavalliset” lapset eivät ole tulevia transihmisiä.

Nuorille tarjottava apu

10

- Supporttiivinen psykoterapia, johon ei sisälly tavoitetta sopeuttaa nuorta biologisen sukupuoleen tai sukupuolinormeihin
  - Hyväksyvä ilmapiiri, avoin kattava tutkailu, coping-strategioiden kehittäminen, sosiaalinen tuki, identiteetin tutkiminen
- Taideterapia
- Perheterapia

Nuorille tarjottava apu

11

- Kokonaisvaltainen kohtaaminen, elämäntilanteen sekä sosiaalisen ja psyykkisen kehityksen tarkastelu
- Nuorelle annettava tietoa sukupuoli-identiteetin tutkimusklinikoista, korjaushoidoista ja sen rajoituksista
- Joissakin maissa voidaan aloittaa murrosiän muutosten etenemistä ehkäisevä hoito, jos sukupuoliristiriita on ollut pysyvä ja johdonmukainen
  - Ei Suomessa

Intersukupuolisuus

12

- Syntyvä lapsi ei ole anatomialtaan puhtaasti kumpaakaan sukupuolta
- Ulkoiset sukupuolielimet ovat ristiriidassa sukurauhasten tai kromosomien määrittelemän sukupuolen kanssa
- Yleiskäsite, jonka alueelle kuuluu useita eri oireyhtymiä ja tiloja.
- Terminä se on nuori ja sisällöltään vielä hiukan tarkentumaton.
  - Myös osana itsemäärittelyä/identiteettiä se on hyvin nuori.

Hoitokäytännöt epäyhtenäiset

- Osa tekee korjausleikkauksia jo pienille lapsille vaikka fyysinen terveys ei sitä edellyttäisi
  - Usein korjausleikkaukset johtavat toistuviin hoitoihin lapsuuden aikaan, mm. emättimen laajentaminen
  - Myöhemmin voi käydäkin ilmi että korjattiin ”väärään suuntaan”
- Osa (esim. OYS) jää odottamaan henkilön omaa päätöstä mahdollisista operaatiosta
- Saksassa voidaan vauvan sukupuoli määritellä syntymätodistuksessa myös muuksi kuin tytöksi tai pojaksi. Näin saadaan lisää aikaa lapsen sukupuolen määrittämiseen, jos vastasyntyneellä on piirteitä molemmista sukupuolista.

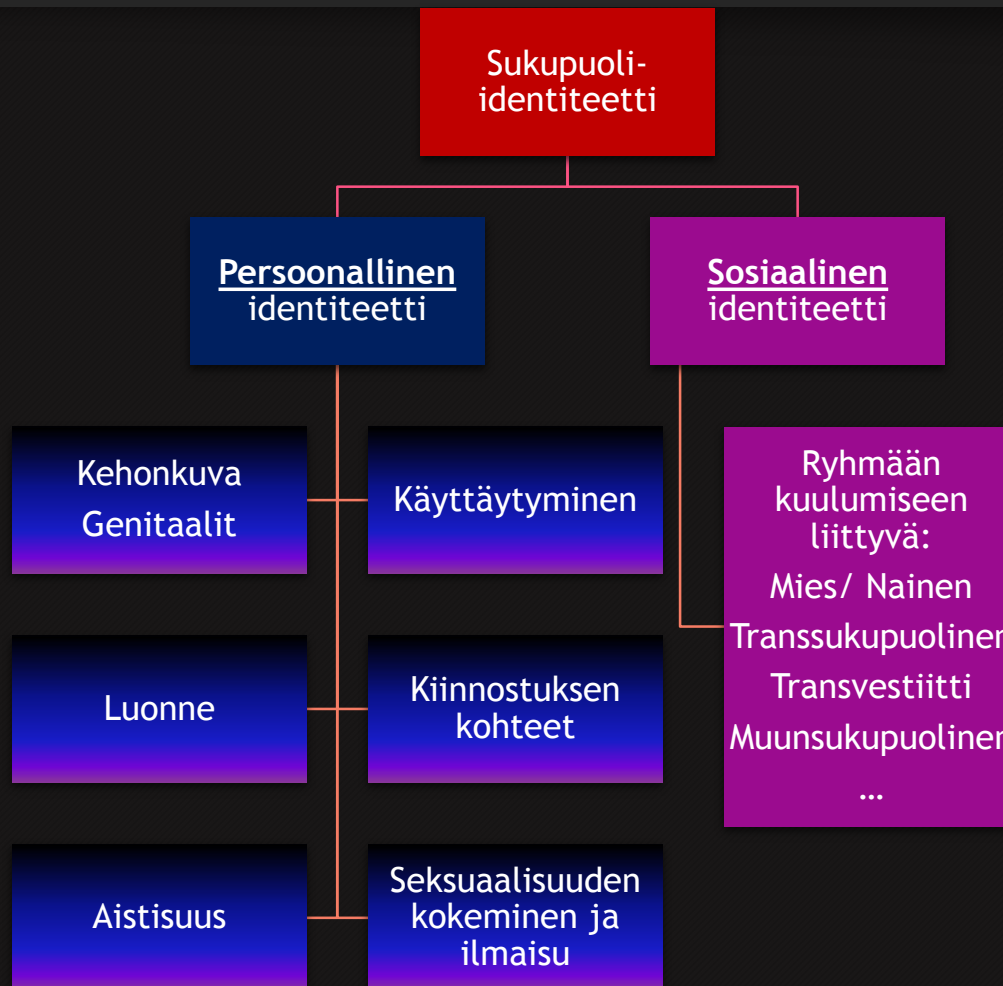
- Transvestisuus
  - Voimakas tarve aika-ajoin kokea itsessään kokonaisvaltaisesti vastakkaisen sukupuolen olemuksellisia puolia pukeutumalla, käyttäytymällä
- Transsukupuolisuus
  - Vahva kokemus siitä että oma anatominen ja hormonaalinen keho on itselle vieras ja samaistuminen vastakkaiseen sukupuoleen
- Transgender, muunsukupuolisuus...
  - Ei koe kumpaakaan sukupuolta täysin omakseen

Identiteetti

- Sosiaalinen identiteetti
  - ihmisryhmät joihin kuulun, samaistun
  - sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, ammatin, uskonnon, kansallisuuden jne. perusteella
  - itsetunnon merkittävä lähde
- Persoonallinen identiteetti
  - piirteet, jotka koen itselleni merkittäviksi minua kuvaaviksi piirteiksi, ainutlaatuisuus,
- Länsimaiselle yksilölle tärkeää
  - myönteisten arvojen liittäminen ryhmiin, joihin kuuluu + useita myönteisiä sosiaalisia identiteettejä
  - tulee nähdä yksilönä, jota arvostetaan

Moniulotteinen identiteetti

16

Normatiivisista odotuksista poikkeavan identiteetin kehitys

17

- Tunnistaminen
  - Monivaiheinen prosessi: Tuntemukset, erilaisuuden kokemukset, mielikuvat, nimeäminen
- Ulostulo itselle
  - Sukupuoli-identiteetin selkiytyminen ja hyväksyminen on joillekin lyhyt ja yksinkertainen ja toisille pitkä ja monikerroksinen prosessi, jossa rakennetaan itselle tulevaisuutta
- Ulostulo toisille
  - Sisältää aina riskin: ei voi etukäteen tietää miten toiset reagoivat. Sosiaalisissa tilanteissa toistuva prosessi

Vertaisryhmän merkitys vähemmistöön kuuluville

18

- Vertaisryhmän löytäminen
  - Keskeinen voimavara nuorille
  - Häpeästä vapautumista ja voimaantumista
  - Oman identiteetin tarkentuminen vähitellen peilausten avulla
  - Osakulttuurit
- Vertaisryhmiin liittyviä ongelmia
  - Normatiivisuus: Ryhmässä voi olla tiukat rajat kuka kuuluu joukkoon, millainen tulisi olla ja mitä tehdä
  - Omien kokemusten yleistäminen päätöksellä toisiin

Terveysriskejä

19

- Koulukiusaaminen
- Itsemurhariskit
  - Sekä ajatusten että yritysten määrä selvästi koholla
- Masennus - eristäytyminen - päihteiden käyttö - itsetuhoisen käyttäytyminen
  - Taustalla usein sukupuoli-identiteettiin liittyvät ristiriidat, kiusaamiskokemukset, sosiaalisen tuen puute ja tunnetasolla tapahtunut eristäytyminen
- Seksuaalinen kaltoinkohtelu

Hyvän kohtaamisen eväitä

20

Sukupuoli-identiteettiään pohtiva nuori asiakkaana

Kohtaamisen haasteita

21

- Työntekijän haasteet asenteiden ja tiedon tasolla
  - Ammatillinen asennoituminen (tärkeä pintataso)
  - Sisäistetyt ja itselle tunnistamattomat asenteet ja arvot, voivat aktivoitua kohtaamisissa. Miten ja missä työstän niitä? (syvätaso)
  - Luopuminen vanhoista itsestäänselvyyksistä ja siihen liittyvän turvattomuuden työstäminen (syvätaso)
- Nuoren haasteet kohtaamisessa
  - Varhain opitun yksin selviytymisen elämänstrategian tunnistaminen ja luottamuksen vähittäinen rakentaminen
  - Aiempien kohtaamisiin liittyvien pettymysten käsittely
  - Itsesyrjintä

Hyväksyntä ja tuki

22

- a. Ehdoton myönteinen arvostus ja empatia asiakasta kohtaan
- b. Avoimuus asiakkaan ajattelua ja näkökulmia kohtaan hänen huoliensa ymmärtämiseksi
- c. Asiakkaan myönteisen minäkäsityksen tukeminen

Kattava arviointi

23

- a. Sukupuoli nähdään ainutlaatuisena yksilöllisenä piirteenä, osana yksilön persoonallisuutta ja minäkuvaa
- b. Tiedostetaan asiakkaan ainutlaatuinen henkilökohtainen, sosiaalinen, kulttuurinen ja historiallinen tausta
- c. Tutkitaan ja otetaan käsittelyyn häpeän, stigman ja stereotyyppien vaikutukset asiakkaan minäkuvaan

Aktiivinen coping

24

- Kognitiivisia, toiminnallisia ja/tai emotionaalisia korjaavia reaktioita, joilla pyritään vähentämään stressaavia tekijöitä tai siinä miten asiakas näkee ja kokee ne
- Se voi sisältää
  - kognitiivisia keinoja: esim. uusiin kehyksiin asettaminen
  - emotionaalisia keinoja: esim. menetysten sureminen

Aktiivinen coping

25

- Kognitiivisia keinoja
  - Joko/tai, mustavalkoajattelun tunnistaminen ja työstäminen
  - Vaihtoehtoisten tarinoiden löytäminen hallitsevien ja stigmatisoivien tilalle
  - Mindfulness -terapia, dialektinen käyttäytymisterapia
  - Uudenlaisten merkitysten löytäminen suhteessa omaan sukupuoleen

Aktiivinen coping

26

- Työskentely emotionaalisella tasolla
  - Sisäisten ja ulkoisten ristiriitojen, menetysten ja kärsimysten tunnistaminen ja kohtaaminen
  - Surutyö
  - Sisäänpäin kääntyneiden aggressioiden tunnistaminen ja työstäminen
- Omien arvojen ja tarpeiden selkiyttäminen
- Epävarmuuden, ristiriitojen ja konfliktien sietäminen niille alistumatta

Aktiivinen coping

27

- Uskonnolliset strategiat
  - Aktiivinen tutustuminen uskonnollisiin teksteihin ja niiden tulkintoihin
  - Keskeisten uskonnollisten arvojen esiin nostaminen (rakkaus, armo, anteeksianto, toivo)
  - Oman tarinan uudenlaisen merkityksen (siihen sisältyvä uskonnollinen haaste) löytäminen
- Terapeutin on hyvä tutustua uskontojen psykologiaan

Sosiaalinen tuki

28

- Tukihenkilö
- Vertais- ja oma-apuryhmät
- Psykoterapia
- Kartoitetaan muu tukea tarvittaessa tarjoava verkosto

Identiteetin tutkiminen

29

- Sukupuoleen liittyvien tuntemusten, kokemusten ja tarinan tutkiminen
- Identiteetin eri puolien tutkiminen ja integraation tukeminen
- Ilman etukäteen määritellyä tavoitetta

Identiteetin tutkiminen

30

- Erityisen tärkeää uskonnollisiin yhteisöihin ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien keskuudessa
- Ympäristön vaikutusten tutkiminen
- Uskonnollisten/kulttuuristen käsitysten tutkiminen uudessa valossa
- Voimaannuttavien merkitysten löytäminen
  - Tarinat
  - Idolit

Identiteetin tutkiminen

31

- Identiteettiprosessin tavoite asiakkaalle
  - Miten nimeää itsensä
  - Miten ilmentää käyttäytymisen tasolla
  - Yksityiset ja julkiset roolit
  - Kumppanin sukupuoli ja sukupuolen ilmaisu
  - Suhteen (suhteiden) muoto

Omaisten/läheisten tilanne

32

- Omaiset
  - Äidit ja isät
  - Sisarukset
  - Puoliso
  - Omat lapset
- Jäävät usein pitkäksi aikaa yksin uuden tiedon kanssa
- Salaisuuden kantaminen, suojautuminen

Omaisten/läheisten tilanne

33

- Tiedon saaminen usein shokki
- Menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden uudelleen arviointi ja sanoittaminen
- Oman identiteetin ja ihmissuhteiden uudelleen työstäminen ja sanoittaminen
- Oman elämäntarinan uudelleen kirjoittaminen

Omaisten/läheisten tilanne

34

- Tarve tunteiden ilmaisuun ja kuulluksi tulemiseen
  - Tilan saaminen pettymyksen, vihan ja pelon tunteille osana surutyötä, luopumista aiemmasta elämän käsikirjoituksesta. Tilaa myös ilon tunteille.
  - Sitä ei välttämättä löydy omasta verkostosta
  - Uusien voimistavien käsikirjoitusten löytäminen
- Tiedon tarve
- Vertaisryhmän tarve

Erilaisia asiakkaina? Ei.

35

- Kiintymyssuhteet ja niiden haavat ovat läsnä kaikille
- Kulttuurinen konteksti on transihmisille erilainen
  - Syrjinnän kontekstissa elämisen vaikutukset
  - Sen syvällinen tiedostaminen mahdollistaa eettisen terapeutin prosessin

Haasteita työntekijöille

36

- Omien käsitysten, tunteiden, epävarmuuksien ja varmuuksien reflektointi
  - Työnohjauksessa on hyvä keskittyä tutkimaan myös työntekijöiden ennakko-olettamia (käsityksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta) ja tunteita eikä keskittyä erittelemään vain asiakkaita
- Kysymys: Minkälaiseen työskentelyyn olettamuksesi, käsityksesi ja käsitteesi ohjaavat ja mitä ne mahdollisesti estävät?

Haasteita työntekijöille

37

- Tee ymmärrykseen pyrkivä kierros samaistumalla kokonaisvaltaisesti asiakkaasi tilanteeseen.
- Tule takaisin ja tue asiakkaan aktiivista prosessia myönteisessä ja hyväksyvässä ilmapiirissä.

Saanko olla totta?

38

Ihmisen syvimpiä tunteita on tulla oikein nähdyksi, ei niinkään hyvänä tai pahana vaan ennen kaikkea totena, että joku voisi katsoa minua tarkasti, kuulla minua ja tulla minua kohti. Kaikkein tärkeintä on, että siinä hetkessä minä voin avata itsestäni sen, mikä on totta ja minulle olemassa. Muuten olen vaarassa kadota - ensiksi muilta ja sitten ehkä myös itseltäni.

Martti Lindqvist

- Liisa Tuovinen, Olli Stålström, Jussi Nissinen ja Jorma Hentilä (toim.): Saanko olla totta. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus 2011
- Juha Jämsä (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-kustannus 2008.
- Katarina Alanko: Childhood Gender Atypical Behavior and Adult Same-Sex Sexuality. Genetic and Environmental Influences, and Associations with Recalled Parent-Child Relationships and Current Psychiatric Symptoms. Åbo, 2010
- Appropriate Therapeutic Responses to Sexual Orientation. Report of the American Psychological Association Task Force. 2009